

rożytnych i współczesnych, ojców Kościoła, teologów średniowiecznych i nowożytnych, pojawiają się tu teoretycy nowożytnego rasizmu i przywódcy znani nam z najnowszej historii. Jeszcze bardziej pożyteczny byłby indeks terminów hebrajskich i greckich, gdyż wiele z nich jest objaśnione w tekście w sposób oryginalny. Książka została wydrukowana na pięknym papierze i wyraźną czcionką. Niestety pozostawiono w tekście dość sporą liczbę błędów bez ich poprawienia, np. Achad zam. Achab (s. 39), przestawienie dat „od 853 do 854” na s. 52, Parot zam. Parrot (s. 60), éait zam. était (61), partie zam. patrie (157), pité zam. pitié (206), ba elaha zam. bar elaha (213) etc.

Reasumując uwagi na temat książki Tresmontanta możemy powiedzieć, że pogłębia ona rzeczywiście spojrzenie na ten jedyny w dziejach ludzkości fenomen, jakim jest profetyzm hebrajski. I dlatego książka może być czytana z pożytkiem przez teologa katolickiego czy teologa żydowskiego, przez filozofa, laika, niewierzącego.

Tarnów

KS. TADEUSZ BRZEGOWY

Życie Jezusa Chrystusa według Czterech Ewangelistów: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana. Teksty ewangeliczne zestawili, opatrzył wstępem i objaśnieniami O. Augustyn Chadam OFM. Zdjęcia, projekt i opracowanie Adam Bujak, Wydawnictwo „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 1983, ss. 192, il. 84.

Harmonia ewangeliczna to zestawienie czterech Ewangelii kanonicznych w jeden opis ciągły. Rodzaj harmonii ewangelicznej jest znany już od czasów Tacjana Syryjczyka, autora słynnego *Diatessaronu* (ok. 170 r.). Praca Tacjana, który był jednak heretykiem, była potem często naśladowana, zwłaszcza w średniowieczu łacińskim. Posiadamy z tego okresu najsłynniejsze harmonie: Piotra Comestora (w. XII), Jana Gersona (w. XIV). Sama nazwa „harmonia” została użyta dopiero przez A. Osjandra, protestanta, który napisał *Harmoniae evangelicae* (1537). Ilość harmonii wzrosła w okresie potrydenckim. Ze współczesnych harmonii na uwagę zasługuje *Evangeliurum concordia* Hiszpana J. M. Bovera (Barcelona 1943) lub A. Tricot (Tournai 1946). W polskiej literaturze posiadamy harmonie autorstwa ks. ks. Kruszyńskiego, Szczepańskiego i Dąbrowskiego. Najbardziej znane są dwie ostatnie: W. Szczepańskiego, *Bóg-Człowiek w opisie Ewangelistów* (lata wydań 1913, 1924, 1936) i E. Dąbrowskiego, *Życie Jezusa Chrystusa w opisie Ewangelistów* (od 1950 kilka wydań). Ciekawa jest, lecz nie wydana drukiem, pozostająca w rękopisie w Londynie, Harmonosynopsa S. Grabianki, którą warto byłoby wydać ze względu choćby tylko na świadectwo polskich poszukiwań egzegetycznych. Editions du Dialogue w Paryżu wydaje od r. 1980 w trzech tomikach antologię tekstów biblijnych, z włoskiego oryginału Istituto S. Gaetano z Vicenzy. Tomik wydany w 1980 r. *Ewangelia Jezusa* jest rodzajem współczesnej harmonii, choć autor woli termin „antologia”.

Do tradycji harmonii ewangelicznych sięgnął o. Augustyn Chadam OFM, egzegeta franciszkański z Kalwarii Zebrzydowskiej, który w przedmowie podaje rodzaj apologii *pro opere suo*: „Dzięki temu (harmonizacji tekstów Ewangelii, przyp JCh) czytelnik, obok autentycznej katechezy apostołskiej, może śledzić, wprawdzie we fragmentach tylko, dzieje Boga-Człowieka, któremu na imię Jezus. Na tę historię składają się wyłącznie teksty ewangeliczne, nie zniekształcone dodatkowymi słowami” (s. 6). Recenzent zgadza się z tym zupełnie. Skoro pojawia się tyle spojrzeń na

Postać Jezusa, że aż się Ją obdziera z Bóstwa, to dlaczego nie ponowić spojrzenia tradycyjnych harmonii ewangelicznych?!

Tekst Ewangelii został wzięty z III wyd. Biblii Tysiąclecia (BT 1980). Przypisy zawierają tylko podstawowe wyjaśnienia, zwłaszcza natury topograficznej. Do harmonii zostało dołączone dopowiedzenie, czyli z cudzoziemska aneks: Historia i problem Miejsc Świętych, Wyznania chrześcijańskie w Palestynie, Sytuacja ludnościowa i religijna w (dzisiejszej) Palestynie.

Ozdobą i niejako integralną częścią harmonii kalwaryjskiej są barwne zdjęcia Adama Bujaka, mistrza fotografii. Są to ujęcia niejako w potrójnej płaszczyźnie ideowej: miejsca z Ziemi Świętej przeplatają się z ceremoniami pasyjnymi w Kalwarii Zebrzydowskiej, a także z epizodami posługiwania apostołskiemu Jana Pawła II w Watykanie: Jest to jakby potrójna wizja: Jerozolima — miasto święte, Kalwaria — polska Jerozolima, Rzym — Jerozolima Jana Pawła II. Zdjęcia są naprawdę piękne i sugestywne (por. np. il. 65, 72, 82—84). Może niektóre podpisy nie są ścisłe. Tak np. il. 28: nie bogaci kupcy, lecz poganizacje wielbłądów do fotografii pamiątkowej; il. 32: powrót nie z synagogi, lecz spod Muru Płaczu; il. 38: wejście pod Mur Płaczu z synagogi; il. 42: dolina Cedronu; il. 54: nie więzienie Chrystusa, lecz grobowiec Heleny, królowej Adiabeny w Grobach Królów w Jerozolimie (?). Oprócz podpisów realiów są próby stylizacji, np. il. 9: ucieczka do Egiptu — co nie wydaje się być wskazanym.

O. Chadam pisze w przedmowie: „Obok osobistego sentymentu autora dla ojczyzny Chrystusa i Miejsc świętych, ma to być również próba rozbudzenia zainteresowania nimi społeczeństwa polskiego, pewnej zachęty i przygotowania do pobożnego nawiedzenia tych miejsc. Liczne ilustracje mają je przybliżyć czytelnikowi” (s. 6). Należy pogratulować Wydawnictwu „Calvarianum”, które coraz prężniej się prezentuje na polskim rynku wydawniczym, i redaktorom książki: o. Wiesławowi Murawcowi i o. Mikołajowi Rudykowi — tej publikacji, wykonanej w Drukarni Narodowej w Krakowie. A na pytanie, czy warto dzisiaj publikować harmonie ewangeliczne, skoro podkreśla się wartość synoptycznego czytania ewangelii, odpowiemy: warto, bo trzeba spoglądać na Postać Jezusa z różnych punktów widzenia. Jeżeli w muzyce Olivier Messiaen skomponował na fortepian „Dwadzieścia spojrzeń na Dzieciątka Jezus”, to dlaczego my uparcie nie chciałibyśmy spojrzeć na Jezusa od strony harmonicznego opisu Ewangelistów?

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

DONATO BALDI OFM, *W Ojczyźnie Chrystusa*. Przewodnik po Ziemi Świętej. Przełożył i uzupełnił Aleksander Kowalski (Biblioteka Franciszkańska, nowa seria, nr 2), Kraków — Asyż 1982, ss. 371 + nlb., 34 ryc. w tekście + 47 il. kol.

Mapa Ziemi Świętej i Plan Jerozolimy (dodatek Bibl. Fran. nowa seria, nr 2).

Stare przewodniki po Ziemi Świętej (przewodnik „Głosu Ziemi Świętej”, Borkowskiego, Króla, Steimetzky'go) już się zdezaktualizowały, a zresztą od dawna są już niedostępne. Dlatego dobrze się stało, że p. Aleksander Kowalski, licencjat nauk biblijnych, przełożył i uzupełnił D. Baldiego *Guida di Terra Santa*, Gerusalemme 1973. Przekład odznacza się dobrym językiem i stylem, uzupełnienia dotyczą polskich pamiątek w Ziemi Świętej.